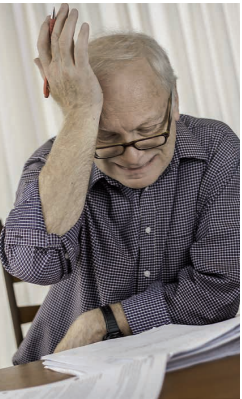

Leerkrachten aan het woord over hun ondersteuningsbehoeften bij gedragsvraagstukken

Praat met docenten over handelingsverlegenheid in hun dagelijkse onderwijspraktijk, en spontaan noemen zij hun ervaring met de omgang met gedragsproblemen van leerlingen. Welke gedragsvraagstukken komen leerkrachten tegen? Welke ondersteuning bij de aanpak van gedragsproblemen missen zij en aan welke ondersteuning hebben zij behoefte? Naar onder meer deze vragen hebben Dolf van Veen en Paolo van der Steenhoven, samen met studenten van de master SEN-opleiding van Windesheim/Inholland, onderzoek gedaan in het basisonderwijs, speciaal en voortgezet onderwijs. In deze bijdrage presenteren we enkele eerste antwoorden waarbij alleen de gegevens zijn gebruikt onder ruim 300 leerkrachten in het basisonderwijs, verdeeld over 15 basisscholen in Nederland

Praktijktijdschriften en de media besteden veel aandacht aan gedragsproblemen van kinderen en jeugdigen in het onderwijs en de vraagstukken waarvoor leerkrachten zich in dat verband gesteld zien. Het overgrote deel van de berichtgeving doet melding van een toename van gedragsproblemen van leerlingen, een oplopende werkdruk voor leerkrachten en een wassende stroom programma's, voorzieningen en professionals van binnen en buiten de school om een en ander het hoofd te bieden. De afgelopen jaren kan met recht gesproken worden van een projectenkermis en een merkwaardig geloof dat een effectief programma als bij toverslag het tij kan keren. Niets is minder waar gebleken. Het lijkt erop dat de praktijk steeds meer handelingsverlegen wordt en bovendien niet meer weet te kiezen uit de kraam van aanbiedingen, waarin het ene programma nog mooier uitgestald ligt dan het andere. De bijdrage aan de benodigde verheldering en advisering van databanken en van kennisinstellingen die kwaliteitskenmerken toekennen in Nederland, is uiterst schamel te noemen en wordt, zo bleek uit een rondgang bij gerespecteerde wetenschappers en praktijkdeskundigen, steeds minder. Daarbij komt dat je over één onderwerp terecht kunt bij meerdere zichzelf respecterende databanken in

Nederland, en dat in veel gevallen in het buitenland over dezelfde onderwerpen betere databanken bestaan. Je moet dan wel de weg weten natuurlijk, en ook beseffen dat effectiviteit en gebruikswaarde twee verschillende zaken zijn, en dat het verstandig is om goed te kijken naar de kostenkant en de mogelijkheden en problemen van implementatie en opschaling.

Gefundeerde kennis en vooral informatie die relevant is voor de leerkracht in de klas en die suggesties bevat die uitvoerbaar zijn, aan hun doel beantwoorden en een hoge gebruikswaarde hebben in het onderwijs, zijn niet of nauwelijks voorhanden. Eerder in dit tijdschrift meldden wij al dat in ons programma Leer-Kracht één van de activiteiten gericht is op het samenstellen van dergelijke informatiedossiers voor leerkrachten, een activiteit die wij vanuit het Nederlands Centrum Onderwijs en Jeugdzorg samen uitvoeren met het Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie.

Ook denken wij dat voortschrijdende specialisatie en een toename van functionarissen in de ondersteu-

ningsstructuur voor leerlingen en professionals zowel binnen als van buiten het onderwijs, die deels overlappende taken uitvoeren in een tijd dat budgetten krappere worden, het verschil niet zullen maken. We zien in de praktijk van scholen al taakverwarring bestaan tussen intern begeleiders en gedragspecialisten, en tussen hen en ondersteuners vanuit het samenwerkingsverband. Maar ook tussen (ortho)pedagogen en (school)psychologen in het onderwijs en medewerkers van bureau jeugdzorg, de jeugd-geestelijke gezondheidszorg en andere jeugdzorgaanbieders.

Met de opkomst van Passend Onderwijs en de decentralisatie van de jeugdzorg zijn talrijke vraagstukken aan de orde. Eerder is al vastgesteld dat er in hoge mate sprake is van bestuurlijke drukte en dat de uitvoeringspraktijk in scholen weinig centraal staat, en dat ook een beperkt houvast wordt geboden als het gaat om de inhoudelijke richting van Passend Onderwijs. Zeker, de scholen of beter samenwerkende schoolbesturen in de regio zijn nu aan zet en overall is de ondersteuning in verschillende soorten en maten gedefinieerd. Onduidelijk is niet altijd wat staande praktijk is (zaken en kwaliteit waarop leerkrachten, leerlingen en ouders nu kunnen vertrouwen in de school qua ondersteuning en expertise) of wat nog gerealiseerd moet worden.

Bij het (leren) bedienen van alle kinderen en jeugdigen in de regio en leerlingen met aanvullende onderwijsbehoeften maken scholen en samenwerkingsverbanden verschillende keuzen. We zien dit onder meer op het niveau van de bestuurlijke inrichting, de beschrijving van basis- en aanvullende ondersteuning, inclusief de extra ondersteuning en dienstverlening vanuit het samenwerkingsverband zelf (beperkt of juist uitgebreid; met een focus op onderwijszorg of ook aanvullende, meer of minder specialistische ondersteuning vanuit de jeugdzorg), en met betrekking tot financieringsmodellen en vereveningsopdrachten. Het is niet eenvoudig om in de plannen te lezen wat de staande praktijk is in aangesloten scholen en wat beter en meer moet gebeuren, wat anders moet worden uitgevoerd of wat juist weg moet. In enkele conceptplannen lezen we dit wel, een beschrijving van waar staan we, waar willen we heen, wat is de analyse van onze opdracht en hoe gaan we dat uitvoeren de komende jaren. Ook signaleren we steeds meer aandacht voor de leerkracht in de klas, maar we zijn weinig uitgewerkte uitvoeringsplannen tegengekomen waarin competenties voor het omgaan met verschillen en gedragsvraagstukken in het bijzonder worden gedefinieerd en ingebed in personeelsbeleid, en waarin concrete voorstellen worden gedaan voor begeleiding en ondersteuning van professionals in het onderwijs, als ook voor scholing en overige professionalisering.

Tegen deze achtergrond is het niet eenvoudig de zich ontwikkelende praktijk 'te lezen', te voorzien wat leerkrachten nodig hebben om zich in het onderwijs goed te kunnen verstaan met verschillen tussen leerlingen en met gedragsvraagstukken in het bijzonder. De onderzoeksliteratuur in Nederland biedt daarbij maar beperkte houvast, hoewel het vanuit wetenschappelijk onderzoek aannemelijk is dat er niet meer

kinderen en jeugdigen zijn met gedrags- en emotionele stoornissen. De ervaren praktijk (handelingsverlegenheid zoals gerapporteerd door leerkrachten en hun begeleiders en leidinggevenden) is als gezegd een andere, en ook de deelnamecijfers van leerlingen aan een vorm van speciale onderwijszorg in Nederland toont een ander gezicht (zie website NCOJ voor recente cijfers). Alle reden om de blik te richten op de praktijk in het onderwijs zelf en op leerkrachten in het bijzonder.

Uitkomsten van onderzoek bij leerkrachten in het basisonderwijs

Het onderzoek richtte zich op de ondersteuningsbehoeften van leerkrachten en startte met een soort opstel waarin leerkrachten zelf konden benoemen bij welke gedragsvraagstukken in het onderwijs aan leerlingen met gedrags- en emotionele problemen zij zich handelingsverlegen voelen. Ook konden zij aangeven welke ondersteuning zij bij de aanpak van gedragsvraagstukken missen en waaraan zij behoefte hebben. Tot slot konden de leerkrachten zeggen of en zo ja welke werkpunten zij voor zichzelf zien bij het door hen zelf naar voren gebrachte vraagstuk. Daarnaast is een uitgebreide enquête afgenomen waarin deze leerkrachten gevraagd is naar onder meer de gevolgen die de invoering van Passend Onderwijs heeft als het gaat om het onderwijs in de klas en de ondersteuning en professionalisering van leerkrachten in het bijzonder. De eerste analyses laten zien dat naar hun mening veel leerkrachten onvoldoende zijn toegerust en dat ook de professionele steun en professionalisering aandacht behoeven. Bij de weging van de bevindingen is het van belang aan te geven dat generalisaties naar alle leerkrachten van basisscholen niet mogelijk is. Het gaat om een selecte groep van ruim 300 leerkrachten van slechts 15 basisscholen.¹

Invoering Passend Onderwijs en professionalisering leerkrachten

- Een halfjaar voor de invoering van Passend Onderwijs op 1 augustus 2014 beschikt 13% van de ondervraagde leerkrachten naar eigen zeggen in hoge mate over voldoende competenties of vaardigheden om Passend Onderwijs aan te bieden aan leerlingen met gedrags- en emotionele problemen. Voor 64% geldt dit in enige mate.
- Zeventig procent vindt dat de invoering van Passend Onderwijs in hoge mate een intensivering van de ondersteuning en begeleiding van leerkrachten vraagt.
- De helft (52%) van de leerkrachten is van oordeel dat hun collega-leerkrachten in enige mate bijgeschoold dienen te worden. Meer dan een derde (36%) zegt zelfs dat bijscholing in hoge mate nodig is.

- De helft van de leerkrachten (46%) vindt dat de school niet genoeg expertise heeft om kinderen met gedrags- en emotionele problemen optimaal onderwijs te geven en te begeleiden. Dertien procent vindt juist van wel.
- Niettemin meldt 68% dat zij met vragen over gedrags- en emotionele problemen goed bij hun intern begeleider terecht kunnen.

Handelingsverlegenheid bij gedragsproblemen vaakst genoemd

In het onderzoek is leerkrachten gevraagd twee recente casussen in hun onderwijspraktijk te beschrijven. Daarin konden zij hun handelingsverlegenheid zelf onder woorden brengen. Dan blijkt dat de leerkrachten in 77% van de aangedragen casussen gedragsproblemen bij leerlingen noemen. Andere onderwerpen waarbij handelingsverlegenheid optrad, worden minder vaak in de casussen beschreven: problemen bij of met ouders/verzorgers of de thuissituatie (33%), emotionele problemen (26%) en ontwikkelingsachterstanden (13%).

In het onderzoek is verder ingezoomd op het soort problemen

bij de handelingsverlegenheid die leerkrachten zelf rapporteren. De meest voorkomende gedragsproblemen hebben betrekking op een slechte werkhouding, weinig motivatie of zwakke leerprestaties (42%) van leerlingen, druk, overbeweeglijk, impulsief gedrag (37%), dwars of brutaal gedrag (37%), wisselende buien (31%), en vormen van agressie (30%). Andere uitingsvormen zoals moeilijk contact leggen, stil en gesloten gedrag, en weinig zelfvertrouwen en faalangstig zijn minder genoemd.

Vormen van handelingsverlegenheid

Aan de hand van de zeven competenties van de SBL², die elementaire aspecten van lerarenbekwaamheid in kaart brengen, is geïnventariseerd welke handelingsverlegenheid leerkrachten ervaren in hun omgang met leerlingen met gedragsproblemen.

- Tweederde van de leerkrachten (67%) ervaart bij gedragsproblemen een mate van handelingsverlegenheid op het vlak van hun (ortho)pedagogische competentie. Het is voor leerkrachten dan niet altijd even duidelijk wat een

effectieve gedragsaanpak van individuele leerlingen is, soms ook omdat de problemen nog niet zijn gediagnosticeerd of niet bij de leerkracht bekend zijn.

- Bij 59% van de leerkrachten treedt een mate van handelingsverlegenheid op als het gaat om de interpersoonlijke competentie. Er is dan geen goede sfeer in de klas, of het ontbreekt aan goede samenwerking tussen leerlingen en de leerkracht heeft problemen met ongewenste interacties met of tussen leerlingen in de groep.
- Circa een vijfde noemt (daarnaast) ondervonden handelingsverlegenheid bij drie andere competenties: de samenwerking met ouders, vakinhoudelijke/didactische competenties, en organisatorische competenties.

Gemiste ondersteuning

Acht van de tien leerkrachten (80%) rapporteren dat zij ondersteuning van de directie, collega's, externe deskundigen of ouders hebben gemist in hun omgang met leerlingen met gedragsproblemen. Meer in detail zien we dat het bij 35% van deze groep leerkrachten ontbreekt aan kennis en praktische tips hoe je omgaat met gedragsproblemen in de klas. Daarnaast heeft 17% ondersteuning door de intern begeleider gemist en 16% had graag praktische tips van de gedragspecialist willen horen. Andere vormen van gemiste ondersteuning zijn (door circa 10% genoemd): ondersteuning door ouders (12%), de schooldirectie (11%), en andere externe deskundigen (10%).

Ontwikkelpunten van leerkrachten

Naar aanleiding van 85% van de casuïstieken geven leerkrachten aan dat zij willen werken aan het wegwerken van hiaten in hun kennis of vaardigheden waar het gaat om de omgang met leerlingen met gedragsproblemen en emotionele

problemen. In de onderstaande grafiek zijn de vaakst genoemde persoonlijke ontwikkelpunten van leerkrachten weergegeven. Twee ontwikkelpunten steken duidelijk boven de andere ontwikkelpunten uit: het verwerven van meer vaardigheden bij een effectieve aanpak van leerlingen met gedrags- en emotionele problemen (28%) en het vergroten van de eigen kennis over dit thema (27%).

Andere ontwikkelingspunten zijn divers en hebben betrekking op met name klassenmanagement, persoonlijke instelling, communicatie en het (tijdig) consulteren van deskundigen zoals de intern begeleider en jeugdzorgmedewerkers.

Tot besluit

Uit ons onderzoek blijkt dat slechts een op de acht leerkrachten aangeeft over voldoende competenties en vaardigheden te beschikken om Passend Onderwijs aan te bieden aan leerlingen met gedrags- en emotionele problemen. Voor aanbevelingen naar aanleiding van onze eerste analyses is het nog wat vroeg. Het lijkt wel van belang om bij professionaliseringsactiviteiten niet direct aan scholing te denken, maar om vooral te kijken naar de mogelijkheden van collegiale en professionele steun in de school, en om aansluiting te vinden bij werkpunten die leerkrachten zelf aangeven. De omstandigheid dat zij zelf diverse persoonlijke werkpunten aangeven als het gaat om het bieden van Passend Onderwijs aan leerlingen met gedrags- en emotionele problemen biedt ook aanknopingspunten voor het ontwerpen van adequate professionaliseringsplannen. In de praktijk van het onderwijs lijkt hier nog een wereld te winnen.

Voor meer informatie:

Paolo van der Steenhoven en Dolf van Veen, www.ncoj.nl.

1. Het onderzoek is uitgevoerd onder leiding van prof drs. Dolf van Veen, werkzaam bij Hogeschool Inholland en Windesheim, in het kader van de masteropleiding SEN, in nauwe samenwerking met drs. Paolo van der Steenhoven, Nederlands Centrum Onderwijs en Jeugdzorg, en studenten die in 2013/14 (zullen gaan) afstuderen: Mantanya van den Berg, Denise van Dijk, Marieke Dool, Michelle Jonk, Rianne Kathmann, Miranda van der Lans, Veronique Lutz, Jantine Kiep en Elaine Steinmetz.
2. Stichting Beroepskwaliteit Leraren en ander onderwijspersoneel
- 3 De eindrapportage zal verschijnen op de website van het NCOJ, www.NCOJ.nl